

30. YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ Bölgesel Politika

Editör
Fırat YALDIZ

30. YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ BÖLGESEL POLİTİKA

Editör: Fırat YALDIZ

Yayın No. : 3384
Uluslararası İlişkiler No.: 152
ISBN : 978-625-439-349-5
E-ISBN : 978-625-439-350-1
Basım Sayısı : 1. Basım, Mayıs 2021

© Copyright 2021, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Kitapta yazılı olan her türlü bilginin ve yorumun sorumluluğu yazarların kendilerine aittir.

Bu kitap, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) ve Ankara Üniversitesi Uluslararası Siyasi ve Ekonomik İlişkiler Araştırma ve Uygulama Merkezi (USEİM) işbirliği ile hazırlanmıştır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulferm@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Dr. Emine TEMEL -emine.temel@istanbul.edu.tr
Sayfa Tasarım : Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu : Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Yaldız, Fırat.

30. yılında Türk Cumhuriyetleri Bölgesel Politika / Editör: Fırat Yaldız

1. Basım. XIV + 304 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-439-349-5

E-ISBN: 978-625-439-350-1

1. Türk Cumhuriyetleri 2. 30. Yıl 3. Bölgesel Politika

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kıda Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

BÖLÜM YAZARLARI

GİRİŞ

Prof. Dr. Mustafa AYDIN - Kadir Has Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, maydin@khas.edu.tr

TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDA BÖLGESEL İŞ BİRLİĞİ

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, firatpurtas@hotmail.com

Arş. Gör. Ömer Faruk KOCATEPE - Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, okocatepe@kho.edu.tr

ÇOK TARAFLI İŞ BİRLİĞİNİN KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLAR VE BÖLGESEL ULUSLARARASI KURULUŞLARIN ARTAN ÖNEMİ: TÜRK KONSEYİ ÖRNEĞİ

Dr. Ömer KOCAMAN - Türk Konseyi Genel Sekreter Yardımcısı, okocaman@turkkon.org

TÜRK CUMHURİYETLERİ'NDE BÖLGESEL GÜVENLİK

Prof. Dr. Yelda ONGUN - Başkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, demirag@baskent.edu.tr

BAĞIMSIZLIKLARININ 30. YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ VE ENERJİ

Kıdemli Öğretim Görevlisi Necdet PAMİR - Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Petrol ve Doğal Gaz Mühendisliği Bölümü, necdet_pamir@yahoo.com

TÜRK CUMHURİYETLERİ'NDE ÇEVRE SORUNLARININ DÜNÜ BUGÜNÜ

Doç. Dr. Ayşe Çolpan YALDIZ - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, akavuncu@gmail.com

TÜRK CUMHURİYETLERİ'NDE DİL VE ALFABE

Prof. Dr. Güljanat KURMANGALIYEVA ERCİLASUN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, g.ercilasun@hbv.edu.tr

TÜRK CUMHURİYETLERİ'NDE ORTAK TARİH ARAYIŞI

Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, kercilasun@gmail.com

BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ TÜRK CUMHURİYETLERİ EDEBİYATLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Yakup ÖMEROĞLU - Avrasya Yazarlar Birliği Genel Başkanı, yakupomeroglu@gmail.com

Arş. Gör. Ömer Faruk ATEŞ - Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, omerfarukates34@gmail.com

SONUÇ

Prof. Dr. Murat ÇEMREK - Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, cemrek@yahoo.com

İsmail Yasin KILINCARSLAN - Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, iykilincarslan@hotmail.com

ÖN SÖZ

Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri başlıklı bu kitap serisi, Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi (Türk Konseyi) Sekretaryasının Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik çalışmalar yürüten akademisyenlerle verimli iş birliğinin meyvelerinden bir yenisidir. Türk Konseyi, kurulduğu 2009 yılından beri Türk Cumhuriyetleri'nin gönül birlikteliğini güçlendirmek ve paylaşılan değerler temelinde ortak geleceğini inşa etmek hedefine yönelik pek çok önemli projeyi hayata geçirmiştir. Türk Konseyi, geçtiğimiz on yılda, Türk Cumhuriyetleri arasında var olan kardeşlik hukukunu kurumsal, sürdürülebilir ve ortak gelecek idealinin hâkim olduğu somut bir iş birliğine dönüştürmeyi başarmıştır. 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri serisi de Türk Cumhuriyetleri'nin 1991-2021 yılları arasındaki 30 yıllık yolculuğunu çözümleyen ve buradan çıkarılan deneyimlerle bundan sonraki yolculuklarına ışık tutacak olan, kapsamlı ve özverili bir çabanın ürünüdür.

“30. Yılında Türk Cumhuriyetleri: Ulusal Politika” başlıklı ilk kitapta, Türk Cumhuriyetleri'ni Anlamak, Ulusal Kimlikler ve Toplumsal Yapı, Ekonomik ve İktisadi Dönüşüm, Göç, Din, Medya, Turizm bölümleri bulunmaktadır. Serinin bu ilk kitabında, ulusal konular Türk Cumhuriyetleri bağlamında ayrıntılı olarak incelenmiş ve bu konularda gelişim süreçleri tartışılmıştır.

“30. Yılında Türk Cumhuriyetleri: Bölgesel Politika” başlıklı ikinci kitapta, Bölgesel İş Birliği, Çok Taraflı İş Birliği ve Türk Konseyi, Bölgesel Güvenlik, Enerji, Çevre, Ortak Dil, Ortak Tarih, Edebiyat bölümleri, ulusal gelişmelerin bölgesel etkisi ve katkısı boyutuyla ele alınmıştır.

“30. Yılında Türk Cumhuriyetleri: Küresel Politika” başlıklı üçüncü kitapta ise Türk Cumhuriyetleri'nin küresel sistemle ve küresel aktörlerle ilişkileri dış politika bağlamında araştırılmıştır. Bu kitapta Türk Cumhuriyetleri'nin başta

Türkiye ile ilişkileri olmak üzere, Rusya, Çin, İran, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ile ilişkileri çözümlenmiştir.

Kitaplarda, Türk Cumhuriyetleri'ne ilişkin 21 önemli konuda son derece değerli çözümlemeler bulunmaktadır. Her konuyu yazan akademisyenlerin bu konuların uzmanı olması, kitapların içeriği ve niteliği açısından önemli bir ayrıntıdır. Bu yönüyle kitap, Türk Cumhuriyetleri'nin kültürel, tarihsel, siyasal ve ekonomik zenginliklerini yansıtan bir çalışma olmasının yanında Türk Dünyasına ilgi ve sevgi duyan akademisyenlerin ortak bir eseri olarak da değer kazanmaktadır. Kitabın, Türk Konseyi Üye Ülke Devlet Başkanları tarafından 2021 Sonbaharında İstanbul'da düzenlenecek 8. Türk Konseyi Zirvesinde kabul edilecek "Türk Dünyası-2040 Vizyonu" ve "Türk Konseyi Stratejisi-2020/2025" belgeleriyle eş zamanlı olarak yayımlanması da büyük önem taşımaktadır. Kardeş Türk Cumhuriyetleri'nin daha güçlü, kurumsal ve koordineli iş birliği için 2040 menzilinde atmaları gereken somut adımların üye ülkelerimizin ilgili kurumlarınca etraflıca çalışıldığı "Vizyon Belgesi" ile birbirinden değerli akademisyenler tarafından hazırlanan "30. Yılında Türk Cumhuriyetleri" kitap serisi, bürokrasi ile akademik çevrenin Türk Dünyasının geleceğine ışık tuttuğu iki temel eser olacaktır.

Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazandıkları günden bugüne kadar geçen 30 yıl içerisinde geldikleri nokta, siyasi tarih açısından son derece kısa sayılabilecek bir sürede elde ettikleri deneyim ve kazanımlar açısından oldukça başarılıdır. Bu kazanımlar, Türk Cumhuriyetleri'nin ve toplumlarının binlerce yıllık birikiminin bir sonucu olarak Türk Dünyasının ve Türk Dünyası coğrafyasının sadece ulusal seviyede değil bölgesel hatta küresel ilişkilerdeki iddiasını da ortaya koymaktadır. Okurlar, bu kapsamlı ve ayrıntılı kitapları okuduklarında görecektir ki Türk Cumhuriyetleri'nin geçmiş 30 yılı gelecek 30 yılın nasıl sağlam adımlarla ilerleyeceğini de göstermektedir. Türk Konseyi, bu amaç ve hedefler doğrultusunda ilerlemeye ve Türk Cumhuriyetleri'nin iş birliğini güçlendirmeye bundan sonra da devam edecektir.

Bu düşüncelerle başta kitaplarımızın yazarları olmak üzere, Türk Cumhuriyetleri'nin birlikteliğine, güçlenmesine ve iş birliğine katkı sunan tüm kişi ve kurumlara teşekkürü bir borç bilirim.

Bu önemli ve değerli çalışmamızın, Türk Dünyasına hayırlı olmasını dilerim.

Baghdad AMREYEV

Türk Konseyi Genel Sekreteri

SUNUŞ

Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri serisini, 2019 yılında düşünmeye başladık. Bu amaçla hızlı bir şekilde ön görüşmeler ve toplantılar yaparak hazırlıkları tamamladık. Daha önceden Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının 20. ve 25. yılında yazılan diğer değerli kitaplar elbette bize esin verdi. Bu seride ise, öncekilerden farklı olarak, ülkeler üzerinden değil, konular üzerinden gitmeyi istedik. Böylece Türk Cumhuriyetleri'nin, 30 yıllık yolculuğunu bütüncül olarak çözümlemeyi hedefledik. Nitekim Türk Cumhuriyetleri'ni zamansal ve mekânsal bağlam üzerinden tematik bir çözümlemeye gereksinim vardı.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) yetkilileri, bize büyük destek sağladı, sağ olsunlar. Bu seriyi, Türk Konseyi Genel Sekreterliği tarafından desteklenen ve uluslararası nitelikli bir Ar-Ge projesi olan “Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri Araştırma Projesi” kapsamında hazırladık. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) ve Ankara Üniversitesi Uluslararası Siyasi ve Ekonomik İlişkiler Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne (USEİM) çok teşekkür ederim.

Türk Cumhuriyetleri, Türk Dünyası, Orta Asya ve Kafkasya konularına ilişkin yazında, temel bir eser olması amacıyla çıktığımız bu istekli süreç, bizi hedeflediğimizden daha büyük ve daha derin bir noktaya götürdü; çalıştıkça kapsam genişledi, 3 kitaplık bir seriye dönüştü. Ulusal, Bölgesel ve Küresel Konular ayrı birer kitap oldu.

Kitaplarımızda yer alan her bölüm, farklı disiplinlerden gelen ve farklı üniversitelerde görev yapan, alanında uzman değerli akademisyenlerimiz tarafından kaleme alındı. Onların değerli emekleri sonucunda bu kitaplar ortaya çıkabildi. Yazarlarımıza ayrı ayrı teşekkür ederim. Dilerim bu seri, alana ilişkin

ilgiyi tetikler, yeni çalışmalara ozendirir ve genç araştırmacılar da merak ve heyecan uyandırır.

Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri serisinin, Türk Cumhuriyetleri'nin geleceğine, küresel sistemdeki rolüne, 50. yılına, 100. yılına katkı sağlaması umuduyla...

Fırat YALDIZ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI	iii
ÖN SÖZ	v
SUNUŞ	vii
GİRİŞ	1
Mustafa AYDIN	
Avrasya’da Değişim-Dönüşüm.....	1
Türkiye’nin Orta Asya-Kafkaslar Politikasında Türk Cumhuriyetleri	8
Sonuç Yerine.....	12
Kaynaklar	13
TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDA BÖLGESEL İŞ BİRLİĞİ	15
Fırat PURTAŞ - Ömer Faruk KOCATEPE	
Giriş.....	15
Pan-Sovyetizmin Son Sürümü: Avrasya Ekonomik Birliği	18
Türk Cumhuriyetleri Arasında Pragmatik İş Birliğinin Sonucu: Türk Konseyi	21
Orta Asya Liderleri Zirvesi ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Bölgesel İş Birliğine Katkıları	26
Çin Halk Cumhuriyeti’nin Kuşak Girişimi ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Bölgesel İş birliğine Etkileri.....	28
Sonuç	31
Kaynaklar	32

ÇOK TARAFLI İŞ BİRLİĞİ'NİN KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLAR VE BÖLGESEL ULUSLARARASI KURULUŞLARIN ARTAN ÖNEMİ: TÜRK KONSEYİ ÖRNEĞİ 35

Ömer KOCAMAN

Giriş.....	35
Çok Taraflı İş Birliği'nin Karşı Karşıya Kaldığı Meydan Okumalar	36
Çok Taraflı İş Birliği'nin Çözmesi Gereken Temel Küresel Meseleler	40
Bölgesel Uluslararası Kuruluşların Gelişimi	47
Türk Konseyinin Kuruluşu, Yapısı ve Gelişimi	56
Covid-19 Salgını Karşısında Alınan Önlemler	61
Sonuç	63
Kaynaklar.....	64

TÜRK CUMHURİYETLERİ'NDE BÖLGESEL GÜVENLİK 67

Yelda ONGUN

Giriş.....	67
Sovyet Sonrası Orta Asya'da Güvenlik Ortamına Genel Bakış	70
Türk Cumhuriyetleri'nin Güvenliğinde Dış Aktörler ve Uluslararası Örgütler	82
Türk Cumhuriyetleri'nin Güvenliğinde Güncel Sorunlar	95
Sonuç	101
Kaynaklar.....	102

BAĞIMSIZLIKLARININ 30. YILINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ VE ENERJİ 107

Necdet PAMİR

Giriş.....	107
Bölgenin Enerji Jeopolitiğinde SSCB Dağılımdan Önceki Durum	111
Petrol Sanayisi En Köklü Türk Cumhuriyeti: Azerbaycan.....	112
SSCB'nin Dağılıması Sonrasında Türk Cumhuriyetleri'nde Enerji Sektörlerine Genel Bakış.....	115
SSCB'nin Dağılıması Sonrasında Azerbaycan ve Enerji Sektörü.....	117
Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın Gerçekleşmesi Süreci.....	119
Diğer Enerji Kaynakları ve Elektrik Sektörü.....	122
Azerbaycan'ın Diğer (Yurt Dışı) Yatırımları	123
Azerbaycan'a İlişkin Genel Değerlendirme	124
Kazakistan.....	124

SSCB Döneminde Kazakistan ve Petrol	125
Bağımsızlık Sonrasında Kazakistan Enerji Sektörü ve Yabancı Yatırımlar	126
SSCB Döneminde Oluşturulan Enerji İhraç Altyapısının Yarattığı Kısıtlar ve İhraç Yollarının Çeşitlendirilmesi Çabaları	128
Petrol İhraç Hatları	129
Doğal Gaz İhraç Hatları.....	132
Petrol ve Doğal Gaz Dışındaki Kaynaklar ve Elektrik Sektörü	133
Kazakistan'a İlişkin Genel Değerlendirme	134
Türkmenistan	135
Türkmenistan'ın Başlıca Hidrokarbon Sahaları	137
Türkmenistan Hidrokarbon İhraç Sistemi ve Çeşitlendirme.....	138
Türkmenistan'a İlişkin Genel Değerlendirme.....	141
Özbekistan.....	143
Özbekistan Doğal Gaz Sahaları.....	144
Özbekistan'a İlişkin Genel Değerlendirme	145
Kırgızistan	147
Kırgızistan'a İlişkin Genel Değerlendirme.....	148
Sonuç	149
Kaynaklar.....	152
ÇEVRE SORUNLARI.....	155
Ayşe Çolpan YALDIZ	
Giriş.....	155
Kuramsal Tartışma	156
Tarihsel Arka Plan	160
Çarlık Rusyası ve Sovyet Rejimi Politikaları.....	161
Sovyet Mirası Ekolojik Sorunlar.....	162
Türk Cumhuriyetleri'nin Çevre Politikaları	169
Kazakistan.....	169
Azerbaycan	171
Özbekistan	173
Kırgızistan	175
Türkmenistan.....	176

Orta Asya'da Aral Gölü Sorunu ve Ulus Devlet İnşası Aral Gölü Felaketinin Arka Planı	178
Bağımsızlık Sonrası Aral Gölü	179
Aral Gölü Sorunu ve Ulus Devlet İnşası ile Bölgesel İş Birliği	181
Aral Gölü ve Su Paylaşımı Sorunu	184
Sonuç	187
Kaynaklar	190
TÜRK CUMHURİYETLERİ'NDE DİL VE ALFABE.....	195
Güljanat KURMANGALIYEVA ERCİLASUN	
Giriş.....	195
SSCB Devrinde Türk Cumhuriyetleri'nde Dil ve Alfabe Meseleleri	197
Bağımsızlık Sonrası Türk Cumhuriyetleri'nde Alfabe ve Dil Meseleleri	208
Sonuç	217
Kaynaklar	221
TÜRK CUMHURİYETLERİ'NDE ORTAK TARİH ARAYIŞI	225
Konuralp ERCİLASUN	
Giriş.....	225
Ana Hatlarıyla Sovyet Devrinde Tarihçilik	226
Sovyet Milliyetler Siyasetinin Uygulanması ve Etkisi	230
Bağımsızlık Sonrası Girişimler	231
Yeni Türk Cumhuriyetleri'nde Tarih Anlayışı	241
Sonuç	243
Kaynaklar	244
BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ TÜRK CUMHURİYETLERİ EDEBİYATLARINA GENEL BİR BAKIŞ	249
Yakup ÖMEROĞLU - Ömer Faruk ATEŞ	
Giriş.....	249
Azerbaycan Cumhuriyeti Edebiyatı	253
Kazakistan Cumhuriyeti Edebiyatı	260
Kırgızistan Cumhuriyeti Edebiyatı.....	265
Özbekistan Cumhuriyeti Edebiyatı.....	268

Türkmenistan Cumhuriyeti Edebiyatı	272
Sonuç	275
Kaynaklar	278
SONUÇ	281
Murat ÇEMREK - İsmail Yasin KILINCARSLAN	
ÖZ GEÇMİŞLER.....	295